

”בימים ההם בזמן הזה”

כנס מורשת מודיעין

וסביבותיה ה-13

כנס מחקרי ע”ש פרופ’ יאיר פרג ז”ל

חוברת תקצירי הכנס

יום א', כט בכסלו תשע”ז (29.12.16) באולם ”עינן”, קניון עזריאלי, מודיעין

בשיתוף מדרשת הרי גופנא

© כל הזכויות שמורות לעיריית מודיעין מכבים רעות. אין להעתיק ללא רשות

תוכן העניינים

- 2..... הקדמה
- 3..... דברי ברכה מפי ראש העיר, מר חיים ביבס
- 4..... דברי ברכה מפי חבר מועצת העיר ומחזיק תיק תיירות ושימור אתרים, מר שמעון גואטה
- 5..... דברי ברכה מפי גב' גיסיה פרג, אלמנתו של פרופ' יאיר פרג ז"ל

תקצירי הכנס:

מושב ראשון- חידושים בארכיאולוגיה של מודיעין והתקופה ההלניסטית

- מר ישראל קורנפלד
7..... מודיעין- סקרים סביב לה - חידושים במחקר ארכיאולוגי אזורי של מודיעין רבתי
- אברהם שמעון טנדלר
8..... חורבת אשון- חווה חקלאית מהתקופה החשמונאית בגבעות מודיעין
- ד"ר מרדכי היימן
9..... המערכות החקלאיות שסביב חורבת אשון במודיעין
- ד"ר עינת עמבר-ערמון
10..... שמרנות ומסורת לצד יצירתיות וחדשנות בממצא הנרות מהתקופה ההלניסטית במרשה

מושב שני- מורשת קרב והתיישבות חדשה במודיעין וסביבתה

- מר ערן תירוש
11..... מודיעין וסביבתה במהלך מלחמת העולם הראשונה
- מר יהודה זיו
12..... 'כפר האורנים' – בה"א הידיעה!!!
- ד"ר עדנה פשר
13..... פיתוח עיר חכמה וחדשנית

מושב שלישי- יהודה המקבי – אישיות, מצביא, לוחם ואיש אמונה

- מר דביר רביב
14..... מקום הקרב הראשון של יהודה המקבי וזיהוייה של ישנה
- פרופ' בן-ציון רוזנפלד
15..... דמותו של יהודה המקבי איש מודיעין בעיני בעל ספר מקבים השני
- מר זהר ברעם
16..... האמונה היהודית בנקודות משבר ולחימה בשנים הראשונות למרד המקבים בסלוקים בשנים 161-167 לפנה"ס כפי שהתבטאה על ידי יהודה המקבי
- 17..... תכנית הכנס

הקדמה

אנו שמחים להגיש לכם את חוברת תקצירי ההרצאות של כנס מורשת החשמונאים במודיעין וסביבותיה ה-13 ע"ש פרופ' יאיר פרג ז"ל, המתקיים היום בעיר מודיעין מכבים רעות. הכנס הנוכחי, מורחב וגדול יותר, נועל את חגיגות 20 שנה לעיר מודיעין וממשיך מסורת של כנסים מחקריים המציגים לקהל הרחב מחקרים חדשים אודות מודיעין והאזור, ואודות תולדות החשמונאים וחג החנוכה. עיריית מודיעין מכבים רעות, שיזמה מסורת זו, ראתה בחשיבות החיבור בין העיר החדשה לבין המורשת וההיסטוריה של מודיעין העתיקה ושל החשמונאים שיצאו ופעלו מאזור זה. הכנס מהווה המשך וזיכרון למפעל החשוב בו החל פרופ' יאיר פרג ז"ל, מראשוני תושבי האזור והעיר אשר החל את תהליך הפצת המודעות לשמירת האתרים הארכיאולוגיים וההיסטוריים במרחב.

בכנס השנה יתקיימו שלושה מושבים: במושב הראשון ינתנו 3 הרצאות מפי הארכיאולוגים של רשות העתיקות שביצעו סקרים וחפירות ארכיאולוגיות באיזורים החדשים של העיר מודיעין והרצאה נוספת מפי ארכיאולוגית שחקרה את נושא הנרות בתקופה ההלניסטית. המושב השני עוסק בעת החדשה ובו יובאו סיפורי קרבות מאזור מודיעין במלחמת העולם הראשונה ומלחמת העצמאות, יוצג אופן שימור שמות ביישובים שסביב מודיעין בהקשר של החשמונאים וחנוכה, ותוגש הרצאה על מודיעין כעיר חכמה וחדשנית. המושב השלישי מוקדש כולו למחקרים היסטוריים על יהודה המקבי וכולל הרצאת אורח של פרופ' בצלאל בר-כוכבא לרגל 50 שנות עיסוק בנושא.

הכנס מופק גם השנה על-ידי המרכז הרב-תחומי ועיריית מודיעין מכבים רעות, בשיתוף מדרשת הרי גופנא ובחסות הגב' גיסייה פרג. שיתוף הפעולה בין העיר מודיעין החדשה, ששמה דגש על פיתוח וחיזוק מורשת החשמונאים באזור, יחד עם מדרשת הרי גופנא, השוכנת בנווה צוף, בלב השטח ההררי היפהפה, שם פעלו החשמונאים בשנות המרד, מחדש את הקשר ההדוק שבין חלקי הארץ השונים כפי שהיה קיים בתקופות זוהר אלו, ומחבר את עם ישראל עם עברו ומורשתו המפוארת. אין מתאים יותר מחג החנוכה לחיבור זה.

תודות לכל העוסקים והמסייעים בארגון הכנס והכנתו. בראש ובראשונה לראש העיר מודיעין מכבים רעות, מר חיים ביבס, על הייזום והאירוח של הכנס, לחבר מועצת העיר מר שמעון גואטה, מחזיק תיק מורשת ותיירות בעירייה, ולד"ר אורנה מגר, מנהלת המרכז הרב-תחומי, על הדחיפה של הכנס קדימה והליווי בכל פרטי הכנתו מראשיתם ועד סופם. לגיסייה פרג אשר תורמת גם מהונה וגם מרעיונותיה לקידום הכנסים. לאלון שמידט מאגף תרבות ואירועים וכל שאר השותפים בהיגוי ובעשייה של הכנס. להילה מזרחי מהמרכז הרב-תחומי, על ההפקה והארגון המופתי של הכנס לפרטיו.

בברכת חג אורים שמח וכנס פורה ומעניין,

דר' אורנה מגר
מנהלת תחום השכלת מבוגרים

הילה מזרחי
רכזת הכנס

אהרן טבגר,
מדרשת הרי גופנא

דברי ברכה מפי ראש העיר מודיעין מכבים רעות, מר חיים ביבס

אורחים יקרים !

מדי שנה בחג החנוכה, אנחנו מקיימים את "כנס מורשת מודיעין" כחלק מהמחויבות שלנו לדאוג להמשכיות מורשת החשמונאים והנצחתם וכחלק מהחיבור בין מודיעין של העת העתיקה למודיעין המודרנית והמפותחת של ימינו.

העיר מודיעין הקדומה, עיר מולדתם של בני משפחת החשמונאים, הייתה המקום בו פרץ בשנת 167 לפני הספירה מרד החשמונאים. משפחת החשמונאים מהווה דוגמא היסטורית לגבורה ולייחודיות העם היהודי לאורך כל הדורות וחג החנוכה הוא חג המסמל זאת יותר מכל.

מודיעין החדשה יושבת בסמוך לממצאי מודיעין העתיקה. כאשר תושבי העיר הראשונים הגיעו לכאן הם הביאו עימם את רוח החלוציות והמעורבות הקהילתית שמפעמת בעיר ובקרב תושביה גם כיום.

כנס מורשת מודיעין מציין את השנה ה-13 לקיומו וגם השנה אנו נארח את טובי ההיסטוריונים והחוקרים בתחום, היוצרים מפגש מרתק ומבט מעמיק אל ההיסטוריה היהודית בכלל, וההיסטוריה של אזורנו בפרט.

אנו חיים באזור בו כל מקום ואתר מספר לנו את סיפור העם היהודי ואני מזמין אתכם לצאת אחרי הכנס ולטייל באתרים השונים בעיר המספרים על המורשת של העם היהודי ואין זמן מתאים לכך, יותר מימי חג החנוכה.

שיהיה לכולנו כנס פורה וחג חנוכה שמח

חיים ביבס

ראש העיר מודיעין מכבים רעות

תושבים ואורחים יקרים !

כנס מורשת מודיעין נהפך בשנים האחרונות למסורת בחג החנוכה להנצחת מורשת החשמונאים בעיר מודיעין, "עיר החשמונאים".

כמחזיק תיק תיירות מורשת ושימור אתרים, אני רואה חשיבות רבה בין החיבור של הפיתוח של מודיעין החדשה לבין ההיסטוריה והמורשת של מודיעין הקדומה. עיריית מודיעין מכבים רעות רואה חשיבות רבה בחיבור אתרי המורשת והטבע המצויים בקרבתנו ולפיכך אנו משקעים מדי שנה משאבים ותקציבי פיתוח לפרויקטים עירוניים בנושא שימור אתרי מורשת טבע וקהילה.

מטרתנו לחזק את הקשר של התושבים לאתרי מורשת ולהנגישם לכלל הציבור בדגש על שלושה אלמנטים מרכזיים: מורשת, חינוך וקהילה.

לצערנו הרב השריפות שפקדו את הארץ לא חסו על "גבעת התיתורה" שנהפכה מגבעה ירוקה לגבעת פחם. אני מאמין שהטבע יעשה את שלו והגבעה תחזור להוריק במסגרת עבודות שיקום הגבעה שיחלו בקרוב בדגש לשדרוג הגבעה לאתר טבע ומורשת יהודית, כאשר מוקד המשיכה המרכזי יהיו הנוף הייחודי, הפריחה והמורשת של המקום, הקמת מרחבים ללימוד בטבע על מורשת החשמונאים שיהפכו למרכז למידה וחקר בנושאי חי וצומח. בשיתוף עם מנהל החינוך העירוני יזמנו תכניות לימוד חינוכיות לתלמידי בתי הספר שיעלו וילמדו על הגבעה תוך שייכות למורשת המקום.

הכנס מעניק לנו מדי שנה תמונה רחבה ומעמיקה לתוך תולדות מודיעין מן העת העתיקה ועד ימנו דרך סיפורי גבורה ומורשת קרב, דרך אתרי מורשת נשוטט ונטייל בדמיון בסמטאות וגבעות העיר העתיקה מודיעין כמדי שנה מוצגים בכנס מחקרים חדשים ע"י היסטוריונים וארכיאולוגיים על תולדות החשמונאים בימי בית שני, עד להתיישבות בסביבת מודיעין בעת החדשה.

אני מאחל לכם כנס פורה ומעשיר בברכת חג חנוכה שמח,

שמעון גואטה,

חבר מועצת העיר מודיעין מכבים רעות

מחזיק תיק תיירות ושימור אתרים

יו"ר עמותת מופעים

דברי ברכה מפי גב' גיסייה פרג, אלמנתו של פרופ' יאיר פרג ז"ל

בוקר טוב

אני שמחה לברך אתכם בפתיחת הכנס השנתי "מורשת מודיעין וסביבותיה ה-13 על שם פרופסור יאיר פרג ז"ל. היום פרויקט ייחודי זה מציין בר מצווה שלו.

איך נולד הרעיון לקיים בעיר מודיעין כנס מסוג זה?

הכל התחיל ביום בו החלה סוללת דחפורים לבצע עבודות פיתוח בשטח טרשים ריק, מכוסה בצמחייה נמוכה, פה ושם נראו עצי ברוש ואורן בודדים. כל זה קרה כמה מאות מטרים מהישוב הקהילתי מכבים. כך התחילה ההכנה לבניית העיר החדשה בישראל, מודיעין.

החל מהעבודות הראשונות נחשפה חווה חקלאית מפוארת מתקופת החשמונאים ושורת אבני שוליים ענקיות של הדרך הרומאית העתיקה, שרידי "הדרך נושאת עם", מראה העתיקות הכה מרשימות גרם להתרגשות בקרב קבוצה קטנה של תושבי מכבים שעקבו מקרוב אחרי החפירות. אך כמה רבה הייתה תדהמתם כשגילו לאחר מספר ימים את החווה הרוסה ואת האבנים העתיקות הענקיות מנופצות לרסיסים ע"י הבולדוזרים. חברי הקבוצה הבינו ששמירת העתיקות לא עומדת בראש מעיינם של היזמים ושהם צריכים לקחת ליזם את הדאגה לעתיקות. ככה קמה "העמותה לשימור אתרים ונוף במודיעין". יאיר פרג עמד בראש העמותה הרבה שנים והקדיש את 15 שנות חייו האחרונות להצלת אתרי מורשת באזור. המאבק על שימור העתיקות היה קשה ותובעני ודרש מאמצים רבים. מה הניע את יאיר אחרי פרישתו לגמלאות מהאוניברסיטה העברית, חולה אסטמה קשה מילדותו ובעיות לב לנהל מאבק כה דורשני ועיקש?

אדם רובינשטיין אחד מצוות העמותה נותן תשובה בספר הביוגרפי "יאיר פרג משוגע על ארץ ישראל":

תמיד מושך קדימה, תמיד עם יעד חדש למאבק כמו לא עזב מעולם את הפלמ"ח. הדלק שהניע את יאיר בפעילותו היה חוש הצדק החברתי המפותח שלו.

האתר שעליו התפתח המאבק הקשה במיוחד היתה גבעת תיתורה. הגבעה משכה אליה את היזמים בנוף המרהיב שנפתח ממנה על הסביבה ועל הרי ירושלים. לגבי הגבעה הם הכינו תוכנית בניית שכונה אקסקלוסיבית מבניינים בני 18 קומות. כשהתברר בחפירות ההצלה שהגבעה היא אוצר נופי וארכיאולוגי נדיר, דרשה העמותה לבטל את תוכניות הבנייה ולהפוך את גבעת התיתורה לפארק טבע וגן ארכיאולוגי לטובת תושבי העיר וכל עם ישראל. אבל משרד השיכון לא היה מוכן לוותר על תכונותיו. יאיר נאבק על גבעת תיתורה בפעם השנייה. בפעם הראשונה כלוחם במסגרת הגדוד השלישי של חטיבת יפתח ב-1948 וכעת כלוחם הנאמן לשמירת אתרי מורשת של העם היהודי.

וכך כתב מפקד המחלקה גבי ברשי בספר הביוגרפי על יאיר:

"המחלקה שלנו ירדה משער הגיא, כבשה את הכפרים ג'ימזו ודניאל ושחררה את בן שמן הנצורה. אחרי כיבוש לוד המשכנו לאל בורג' הלוא היא גבעת תיתורה במודיעין של היום. כבשנו את המקום. זכותו של יאיר עמדה לו שהיה בין כובשי המקום להבטיח את שימורה של הגבעה כגן "זכרון לדורות".

העמותה נאבקה בחירוף נפש, לאחר הפניות לשרי הממשלה וחברי כנסת שלא נתנו תוצאות פנתה העמותה יחד עם מועצת מכבים לבג"ץ בעתירה נגד הבנייה. העתירה הסתמכה על חוות דעת של מומחים ידועי שם מהאקדמיה הישראלית, המסמכים היו כה משכנעים ששופטי בג"ץ הסכימו עם דעתם של העותרים. הבג"ץ הכריע את המאבק לטובת שימור הגבעה. גבעת תיתורה נעשתה סמל למאבק העמותה נגד כיסוי האזור בבנייה בלי הבחנה.

הודות למאמצים האמיצים של העמותה ניצלה מהרס שורה ארוכה של אתרים נוספים רבי חשיבות. שפע הממצאים הארכיאולוגיים מתקופת החשמונאים שהתגלו באזור מודיעין הביא את יאיר לרעיון לקיים בעיר מודיעין כנסים בנושאי מורשת בחג החנוכה.

יאיר לא הספיק לצערנו להגשים את הרעיון שלו, הוא נפטר אחרי ניתוח לב החמישי בחודש ספטמבר 2001. עיריית מודיעין הרימה את הדגל והיום אני מאחלת לכם ליהנות מהתוכנית המעניינת והמגוונת של הכנס ה-13.

גיסייה פרג

מושב ראשון- חידושים בארכיאולוגיה של מודיעין והתקופה ההלניסטית

מודיעין - סקרים סביב לה" - חידושים במחקר ארכיאולוגי אזורי של מודיעין רבתי

ישראל קורנפלד, רשות העתיקות

העיר מודיעין, השוכנת על גבעות הביניים של שפלת יהודה, עוברת בשנים האחרונות, תהליכי פיתוח מואצים. ייחודה של העיר הוא שמרבית שטחה מוכרז כאתר עתיקות ומתוקף כך היא עוברת ליווי ארכיאולוגי למן יום ייסודה.

הצורך בפיתוח העיר מוביל לכך שרשות העתיקות, מתוקף תפקידה, מבצעת סקרי פיתוח וחפירות הצלה בכל תא שטח המיועד לפיתוח. האזור בו שוכנת העיר מודיעין נסקר, החל מן המאה ה-19 בסקרים של חוקרי המרחב הארצישראלי כגון: קלרמון גנו, ויקטור גירן ואנשי המשלחת הבריטית (P.E.F). האזור נסקר ביתר שאת בשנות ה-90 לקראת תכנון העיר מודיעין. סקר מפת גזר ביזמת רשות העתיקות ובראשותו של אלון שביט עזר גם למתכנני העיר בעיצוב תכניתה וסייע להם במניעת פגיעה באתרים מרכזיים בעיר, כגון שרידי חורבות וישובים קדומים.

באמצע שנות ה-90 ועד ימינו מקיימת רשות העתיקות סקרי פיתוח. ייחודם של סקרים אלו שהינם סקרים ברזולוציה גבוהה המתייחסים לכל שריד ושריד בהקשרו הסביבתי. סקרים אלו מאפשרים למחקר הארכיאולוגי העכשווי, שבעבר התעלם מהארכיאולוגיה של הנוף (landscape

archeology) והתייחס אך ורק למרכזי החורבות, להגדיר את גודל הישוב. המחקר הנוכחי מתייחס גם לתחום הישוב וגם לסביבתו החקלאית תוך ניסיון לתחום את גבולות הישוב ותחום מחייתו. הדיון יתמקד בשכונות ומרכזים בעיר מודיעין, העוברים בשנים האחרונות פיתוח ובנייה. רשות העתיקות ביצעה באזורים אלה סדרה של סקרים וחפירות שתרמו רבות להבנה מחודשת של המרחב. האתרים שיבחנו כוללים את: שכונת בוכמן, קייזר דרום(שכונת הציפורים), שכונות N.L.P (נופים, מורשת ו-L) ואזורי התעשייה: ישפרו סנטר וליגד סנטר.

חורבת אשון - חווה חקלאית מהתקופה החשמונאית בגבעות מודיעין

אברהם שמעון טנדלר, רשות העתיקות

במהלך שנת 2016 התקיימו חפירות ארכיאולוגיות נרחבות בחורבת אשון שממערב למודיעין. בחפירות נחשף יישוב חקלאי שפעל מראשית התקופה ההלניסטית ועד למרד בר כוכבא. עיקר הבנייה בחורבה מתוארך לתקופה החשמונאית. בהרצאה אציג את שכבות היישוב מהתקופה ההלניסטית הקדומה והחשמונאית, הכוללים בית חווה ובית בד ואציג חלק מהממצאים מתקופות אלו כדוגמת מטמון מטבעות כסף המתוארך לשנים 126–135 לפני הספירה. בהמשך ההרצאה אדון במשמעות הממצאים מחורבת אשון על הבנת גבעות מודיעין בתקופה ההלניסטית הקדומה והחשמונאית.

מבט ברזולוציה גבוהה על מערכות חקלאות קדומות במודיעין

ד"ר מרדכי היימן, רשות העתיקות

בשנה החולפת מופו מערכות חקלאות קדומות באזור החפירה של חורבת אשון המנוהלת ביד א. טנדלר. ניתוח ראשון של תוצאות המיפוי מצביע על שלוש מערכות שונות של ניצול הסובב לצרכי חקלאות:

1. חקלאות היישוב היהודי הקדום המתבססת על ניצול של קרקע טבעית. בחלקים הגבוהים של המדרונות זוהו חציבות וכיסי קרקע שקוטרם עד כ-10 מ'; על סמך חפירות באזור יתיר לדוגמה, ניתן לשער שאלה מעידים על גידול עצי זית. בתחתית המדרונות זוהו כיסי קרקע טבעית שניתן לגדל בהם דגנים. מאפיינים אלה זוהו בשולי יישובי יהודים ושומרונים הפרוסים על פני כל חבל ההר. יישובים אלה כוללים אזור מגורים בן כמה עשרות דונמים, ומסביבם, ברדיוס של כמה מאות מ', פזורים מקבצי מתקנים שכוללים בין השאר מערות קבורה וגתות קטנות. אלה תוארכו בין שלהי תקופת הברזל לתקופה המוסלמית הקדומה.

2. מערכת חקלאית הפרוסה על פני כל המרחב, המבוססת על עקרון קציר מי נגר. זו כוללת מדרונות שעליהם פסי חצץ המגודרים בקירות אבן וואדיות סכורים בטראסות. בכל המקרים נמצאו מערכות אלה בזיקה ישירה לרשת צפופה של מנזרים שמספרם בתחום המצומצם של מודיעין לבדה הוא כתריסר. ההשערה היא שהמדרון יועד לגידול גפנים, הוואדיות לגידול דגנים ואילו גידול עצי הזיתים נעשה במדרונות טרשיים בשיטה המסורתית. תיארוך המנזרים באזור זה הוא למאות 6-8 לספירה.

3. המערכת החקלאית של שרידי הכפר ברפיליא, בדומה לכפר היהודי הקדום, כוללת אזור מגורים בראש גבעה, ובשוליו מסביב פזורים חלקות מגודרות לגידול זיתים ברדיוס של כמה מאות מ' ממרכז הכפר. ניצול מערכות הנגר הנטושות מהתקופה הביזנטית הוא בתחום הפריפריה של הכפר בלבד. מקבצי מתקנים כגון מערות קבורה וגתות קטנות רומזות שהכפר נבנה על גבי שרידי יישוב יהודי קדום. הימצאות שרידי מנזר ברפיליא משקפת תופעה שזוהתה בעוד מקומות, של הצמדת מנזרים ליישובים יהודיים ושומרוניים שהמשיכו להתקיים בתקופה זו, במסגרת בניית המערכות הביזנטיות בכלל המרחב. תופעה נוספת שהתבררה היא גידול עצי זית במדרגות חקלאיות שנבנו במדרון. לימוד הנושא באזורים אחרים בחבל ההר מראה שניתן לתארך את השיטה הזאת לגידול עצי זית לשלהי התקופה הממלוכית או לתקופה העות'מאנית.

שמרנות ומסורת לצד יצירתיות וחדשנות בממצא הנרות מהתקופה ההלניסטית במרשה

ד"ר עינת עמבר-ערמון, מוזיאון הכט, אוניברסיטת חיפה

בחפירות מרשה שבשפלת יהודה נתגלו אלפי נרות חרס, המתוארכים ברובם לתקופה ההלניסטית. מכלול הנרות ממרשה נחקר במסגרת עבודת דוקטורט בהנחיית פרופ' עמוס קלונר, וייחודו נעוץ בין היתר בהיקפו הגדול ובהרכבו המגוון. מכלול זה בעל תרומה משמעותית לחקר הנרות, למשל מההיבט הטיפולוגי והכרונולוגי, לחקר התקופה ההלניסטית, למשל מההיבט של קשרי מסחר וכלכלה ולחקר מרשה, למשל מההיבט של תעשייה וייצור. בהרצאה זו אתמקד בתרומתם של הנרות לסוגיית ההטמעה התרבותית בין האוכלוסייה המקומית לאוכלוסייה החדשה, שהביאה עמה את מטענה התרבותי המערבי למרשה. במהלך ההרצאה יוצגו טיפוסי נרות מיוחדים, שבחלקם אינם מוכרים מאתרים אחרים, ובהם נרות קרנוי ונרות שעוטרו בדמויות סכמאטיות, ובעזרתם אנסה להראות כי לצד טיפוסי נרות שמייצגים מגמה של שמרנות ומסורתיות מצויים גם נרות המייצגים מגמה של יצירתיות וחדשנות. נרות אלו, יחד עם ממצאים אחרים שנתגלו באתר, מלמדים על תופעות פולחניות ותרבותיות ייחודיות.

מושב שני - מורשת קרב והתיישבות חדשה במודיעין וסביבתה

מודיעין וסביבתה במהלך מלחמת העולם הראשונה

מר ערן תירוש, איש ידיעת הארץ, חוקר תולדות ארץ ישראל ומורה דרך ותיק

מלחמת העולם הראשונה (1914-1918) מהווה אירוע מכונן של העת החדשה, מלחמה אשר תוצאותיה והשלכותיה משפיעות על העולם כולו עד עצם ימים אלו. המזרח התיכון נמנה עם זירות הלחימה ולאחר המלחמה החל תהליך עיצוב מפת האזור והתגבשות הישויות הפוליטיות בו, תהליך הנמשך גם היום.

מלחמת העולם הראשונה השפיעה על ארץ-ישראל מימיה הראשונים של המלחמה, בסוף שנת 1914, אולם המערכה הצבאית הפיזית הגיעה אל גבולות הארץ רק בשנת 1917. בסוף חודש אוקטובר 1917 הבקיע "חיל המשלוח המצרי" (שמו של הצבא הרב-לאומי של מדינות הברית, בהנהגה בריטית, אשר בראשו עמד הגנרל אלנבי) את קו החזית העות'מאני בדרום הארץ ובתוך כשבועיים הגיע אל דרך ירושלים – יפו. השלב הבא היה ירושלים. הדרך לעיר עברה, כתמיד, דרך גבעות מודיעין ועמק איילון. בתחומה של העיר מודיעין המודרנית וסביב לה התחוללו במחצית השנייה של נובמבר ותחילת דצמבר 1917 מספר קרבות, ודרך הגבעות עליהן בנויה היום העיר עברו וחנו כוחות רבים ומגוונים. ההתקפה הבריטית הראשונה על ירושלים ארכה כשבוע וזכתה מאוחר יותר לכינוי "מערכת נבי סמואל". ב-18 בנובמבר נעו אל גבעות מודיעין שתי דביזיות פרשים: דביזיית היאומנרי הרכובה והדיביזיה האוסטרלית הרכובה. לפנות ערב, לאחר שהפיקוד הבריטי הפנים את קשיי השטח בכל הקשור לפעילות פרשים, נסוגה הדיביזיה האוסטרלית לאחור. למחרת, שתי דביזיות רגלים הצטרפו לחכימה – הדיביזיה ה-75 והדיביזיה ה-52 הסקוטית. דביזיה זו חצתה את האזור עליה הוקמה לימים העיר מודיעין בדרכה לבית-ליקיא ומשם למרומי ההרים. מערכת נבי סמואל ערכה כשבוע ונבלמה על-ידי העות'מאנים. אלנבי הורה על הפסקת ניסיונות ההתקדמות, החלפת הכוחות היגעים בקו החזית בכוחות רעננים והערכות לחידוש הלחימה בהמשך.

ההתקדמות המהירה מזרחה מחד ומאידך – מחסור בכוחות לאבטחת האגף הצפוני, יצר פרצה בקו כוחות אלנבי, בין הכפרים צפא לאל-מידיה. הפיקוד העות'מאני-גרמני זיהה נכונה את המתרחש בצד שמנגד, וכמו-כן זיהה את הפרצה, אשר נראה שהפיקוד הבריטי הגבוה לא היה מודע לה. בסוף חודש נובמבר יצאו העות'מאנים לסדרת התקפות-נגד, אשר חלקן התרחשו בגזרת הפרצה, בסביבת צפא, שילתא, אל בורגי (גבעת התיתורה) ושייחי עירבאווי השלכות של הצלחה עות'מאנית להבקיע את הקו בגזרת הפרצה היו הרות-אסון, שכן כל קווי האספקה לכוחות במזרח עברו בגבעות מודיעין. כוחות רבים נעו אל עבר הפרצה ובלמו בקושי רב את ההתקפות העות'מאניות. הדיביזיה האוסטרלית הרכובה חזרה אף היא לגבעות מודיעין ומילאה תפקיד מרכזי בחלק מהקרבות.

בתחילת דצמבר שכנו התקפות הנגד העות'מאניות. בליל ה-7-8 בדצמבר החלה ההתקפה השנייה על ירושלים. בלילה שלאחר מכן נסוגו העות'מאנים מהעיר ובשעות הבוקר של ה-9 יצא ראש העיר לחפש מפקדים בריטים, כדי למסור לידיהם את מפתחות העיר. העות'מאנים נסוגו גם מהאזור שמצפון למודיעין. לקראת סוף דצמבר ערך חיל המשלוח המצרי שני מבצעים נוספים אשר השפיעו על גזרת מודיעין – האחד נועד להרחבת אזור-השליטה הבריטי סביב יפו והשני להרחבת אזור השליטה מצפון לירושלים. לקראת תחילת 1918 התייצב קו החזית מצפון לסביבת העיר מודיעין המודרנית, בדרום-מערב השומרון. בסקירה נעסוק בקצרה בתיאור האירועים הצבאיים השונים שהוזכרו לעיל.

'כפר האורנים' – בה"א הידיעה!!!

מר יהודה זיו, חוקר ארץ-ישראל, יו"ר ועדת המשנה לשמות יישובים ונציג צה"ל בוועדת השמות הממשלתית

במבצע 'דני' (9-19 ביולי 1948) נעשה ניסיון נוסף לכבוש את לטרון ולפרוץ את הדרך לירושלים – הפעם מצפון! משימה זו הוטלה על הגדוד הראשון של חטיבת פלמ"ח-יפתח'. פלוגה ביי"ת, בפיקודו של פנחס ('סיקו') זוסמן, שכללה שתי מחלקות בלבד – הכשרת 'גבע' (בוגרי מקוה-ישראל) ומחלקה דתית – הייתה אמורה לכבוש את גבעת ח'רבת-פונ'ריפור (ני"ג 318). משהחלה ההסתערות נתברר, במפתיע, כי הגבעה מאויישת בפלוגת 'הלגיון הערבי' – והכוח מצא עצמו מכותר גם בתגבורת 'הלגיון', שהוחשה לכאן בשריוניות. פלוגת 'סיקו' מיהרה לסגת לעבר הכפרים שִׁילְתָא (שִׁילְת) ואל-פונ'רי (גבעת תיתורה, בדמ"ז העיר מודיעין) – אך משם נפתחה עליה בטעות 'אש כוחותינו', וכך נהרגו 45 מתוך 80 לוחמיה!!!

בראשית יישובו המואץ של 'חבל מודיעים', דנה ועדת-השמות הממשלתית בין היתר במתן שם עברי ליישוב, אשר כינויו הזמני 'גבעת אהוד' – ועפ"י הצעתי (כיו"ר ועדת המשנה לשמות יישובים) נקבע לו ביום 22/6/84 השם 'מנורה' – לזכר 'נס החנוכה' הנודע, כשאותיותיו הראשונה והאחרונה (מ-ה) מצטרפות למניין 45 הנופלים בקרב ח'רבת-פונ'ריפור. אך בטענה: 'אנחנו צעירים, מבטינו מופנים אל העתיד – ואין לנו חפץ להכניס את צווארינו בעול מורשת העבר!!! מה-עוד, שהשם המוצע מזכיר את זה של קיבוץ "מנרה"!!' העדיפו עליו מתיישבי 'גבעת אהוד' את השם 'כפר-אורנים'...

פניית המתיישבים לערכאות כפתה את רצונם על ועדת-השמות – אך לשבחם יש לומר, כי נענו לבקשתי להוסיף על השם גם את ה"א הידיעה, 'כפר-האורנים' – וכך, לפחות, נשתמרו בו האותיות 'מ-ה' לזכר הנופלים בקרב ח'רבת-פונ'ריפור.

פיתוח עיר חכמה וחדשנית

ד"ר עדנה פשר, מנכ"לית מייסדת של קבוצת פשר - יועצים לניהול בע"מ ויו"ר מייסדת של המכון הישראלי לערים חכמות (עיר)

מהי עיר חכמה וכיצד לעשות את זה נכון? התחדשות עירונית באמצעות יישום של טכנולוגיות מתקדמות, להפיכת העיר לחכמה, מחייבת מעורבות רחבה של התושבים, ומתאפשרת גם בזכות טכנולוגיות התקשוב חדשות. העיריות החכמות מעודדות שיח עם התושבים גם פנים אל פנים וגם בתקשורת מקוונת. כמו כן, מנגישות את השירותים שלהן לציבור באמצעות הטכנולוגיה.

מושב שלישי- יהודה המקבי – אישיות, מצביא, לוחם ואיש אמונה

מקום הקרב הראשון של יהודה המקבי וזיהויה של ישנה

מר דביר רביב, המכון לארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר אילן

”ויאסוף אפולוניוס גויים ומשומרון צבא גדול להילחם בישראל: וידע יהודה ויצא לקראתו ויכהו וימיתו ויפלו חללים רבים והנותרים נסו” (מקבים א ג, 10-11).

כך מתואר הקרב הראשון של יהודה המקבי מול היוונים ('קרב אפולוניוס'). על אף שאין הכתוב מציין את מקום הקרב סביר להניח שהיה זה באזור הגבול שבין יהודה לשומרון. עד כה הועלו שלוש הצעות למיקומו: מעלה לבונה ואדי חרמיה ואזור גופנא. לאור מפת ההתיישבות היהודית בראשית המרד החשמונאי, כפי שעולה מניתוח מחודש של המקורות וממידע ארכיאולוגי עדכני, נראה כי ואדי חרמיה ואזור גופנא מתאימים יותר מאשר מעלה לבונה. ואדי חרמיה וגופנא שמדרום לו מצויים בתחום שלושת הפלכים שסופחו ליהודה בימי יהונתן בהיותם אזור יהודי מובהק, לעומת מעלה לבונה המצוי בפלך עקרבה, אזור דליל בהתיישבות יהודית שהתגוררו בו בין השאר שומרונים. גם מבחינה טופוגרפית ואדי חרמיה ואזור גופנא נוחים יותר למארב על כוח צבאי גדול מאשר מעלה לבונה, שכן באזורים אלו עוברת הדרך הראשית, לאורך כ-12 ק"מ, במרכזם של גאיות צרים ועמוקים (יובליו הדרומיים של נחל שילה).

תנא דמסייע לזיהוי מקום קרב זה בוואדי חרמיה ניתן להביא מקיומו של אתר חשמונאי מבוצר השוכן בקרבתו-בורג' אל-יסנה. אתר זה ממוקם בראש גבעה נישאת החולשת על ואדי חרמיה ועל הדרך הראשית העוברת בו. במקום תועדו שרידי יישוב מבוצר מימי בית ראשון ושני, המאפשרים לאשש את ההצעה שהועלתה זה מכבר לזיהויה של עיר המבצר 'ישנה' באתר זה. תוצאות ביקור שנערך לאחרונה במקום מצביעות על קיומו של כפר יהודי גדול ומבוצר מהתקופה החשמונאית. ייתכן שהקמתו של אתר מבוצר במקום קשורה לקרב אפולוניוס שנערך בסמוך, זאת בדומה למבצרים אחרים שהוקמו בסמיכות לדרכים ואירועים משמעותיים מימי המרד החשמונאי, דוגמת בית צור, אמאוס ובית חורון שבוצרו על ידי בקחידס ולאחר מכן בידי החשמונאים.

דמותו של יהודה המקבי איש מודיעין בעיני בעל ספר מקבים ב

פרופ' בן-ציון רוזנפלד, המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו, אוניברסיטת בר אילן

ספר מרתק זה דשו בו הרבה במחקר ותולדות הדת היהודית כי פנים רבות לו. הקורא בספר מבחין מיד כי האיש הבולט הנזכר בספר זה הוא יהודה המקבי. במחקר ניטש ויכוח אם הוא מטרת כתיבת הספר או מישהו אחר (ניקנור) או מטרות אחרות. מכל מקום, התקופה ההיסטורית שבה עוסק הספר חופפת כמעט את ימי פעילותו של יהודה המקבי, פרט לסקירה קצרה על תקופה היסטורית מוקדמת בפרק השלישי של הספר. ראוי לציין שיהודה המקבי הוא הדמות היחידה הזוכה בספר לריבוי פרטים אישיים, גבורותיו וכל היבטי מנהיגותו. על כן, קשה להתעלם מהעובדה כי הספר מתמקד בדמותו ובמעשיו אף כי במחצית מהספר אינו נזכר. מה עוד שהעורך מתאמץ להנחיל לקוראיו את ערכיו בעיקר דרך גיבורו המיוחד, וכפי שיובהר כי למאמץ זה היה מניע מרכזי.

עורך מקבים ב, מציע כמה פרטים מעניינים על אישיותו רבת הפנים של יהודה. נתאר אותה בכמה מעגלים. מעגל ראשוני בנוי על הערכים אותם מדגיש העורך לאורך כל הספר ובמקביל מגלה כי יהודה המקבי פועל לפי אותם הערכים. כך הוא מזכיר את היסודות החברתיים והתרבותיים העיקריים לטעמו, כבחירת העם, ההשגחה השמימית המיוחדת עליהם, ארץ ישראל, ירושלים כעיר הנבחרת, המולדת (שלעיתים עיקרה ירושלים), האחריות החברתית ההדדית ועקרונות התורה. כך למשל הוא מתאר את יהודה כמקפיד במיוחד על מצוות התורה אף בשעות קשות כבעת מלחמה, או בשלבי גרילה, חלוקת חלק משלל המלחמה למשפחות ההרוגים. מעגל שני הוא התיאור של העורך איש הגולה את גיבורו, המיוסד על הסגנון ההלניסטי אך עם תכנים יהודיים ולפיכך הוא מתאר כאיש בעל תכונות נעלות, כאלה המקובלות גם בעולם ההלניסטי. מעגל רחב יותר הוא שחזור כללי (מדוי) של גבורת יהודה המקבי בשדה הקרב, הן כנגד אויבים מבפנים וכנגד אויבים מבחוץ, והוא מנהיג מדיני ריאלי ומוכשר. והמעגל הסופי המחבר את המעגלים כולם, הוא המסרים הכלליים שרצה להטמיע העורך בקרב שומעיו על ייחודה של החברה היהודית, על מצבה המיוחד שעל אף פיזור מאוחדת היא והגולה קשורה לחלוטין בארצה בעיקר דרך מרכזה בירושלים ובמקדש.

האמונה היהודית בנקודות משבר ולחימה בשנים הראשונות למרד המקבים כפי שהתבטאה ע"י

יהודה המקבי בספרי מקבים א-ב

מר זהר ברעם, גיאוגרף ומייסד הכפר החשמונאי

בהרצאה יוסבר כיצד הכיר יהודה המקבי את שטחי הלחימה, על איזה לקחי קרבות עבר הסתמך ומה היו עיקרי אמונתו הדתית שנתלו לנחישותו המוחלטת לגרש את הסלוקים מארץ יהודה בכל מחיר. ההיכרות המצוינת שלו ושל אחיו עם השטח, שיטות קרב מוצלחות ויעילות הובילו את צבאות הסלוקים למלכודות קטלניות. אמונתו הבלתי מעורערת באלוהים לצד נחישותו לגרש הסלוקים מארץ יהודה היו גורמי נצחונותיו. כך היה גם והמשך ניהול המרד ע"י אחיו יונתן ושמעון כנגד הסלוקים עד שהסתלקו מרצונם מהארץ ככתוב בספרי מקבים א ומקבים ב. אלה הם המקורות האמינים ביותר להבנת שלבי המרד שמשלימים זה את זה.

תוכנית הכנס

יום חמישי, כט בכסלו התשע"ז (29.12.2016)
אולם "עינן" בעיר מודיעין

8:30 – 9:00 - התכנסות

9:00 – 9:30 - ברכות ודברי פתיחה

ד"ר אורנה מגר, מנהלת המרכז הרב תחומי מודיעין מכבים רעות
מר חיים ביבס, ראש העיר מודיעין מכבים רעות
הרב אלחרר, רב העיר מודיעין
גב' גיסייה פרג

9:30 – 11:30 - **מושב ראשון- חידושים בארכיאולוגיה של מודיעין והתקופה ההלניסטית**

יו"ר: פרופ' עמוס קלונר, אוניברסיטת בר-אילן

פרויקט חפירות ושימור בגבעת התיטורה

ישראל קורנפלד, רשות העתיקות –

מודיעין סקרים סביב לה

אברהם טנדלר, רשות העתיקות –

חורבת אשון- חווה חקלאית מהתקופה החשמונאית בגבעות מודיעין

ד"ר מרדכי היימן, רשות העתיקות –

המערכות החקלאיות שסביב חורבת אשון במודיעין

ד"ר עינת עמבר-ערמון, אוניברסיטת חיפה –

שמרנות ומסורת לצד יצירתיות וחדשנות בממצא הנרות מהתקופה ההלניסטית במרשה

הפסקה וכיבוד קל – 11:30 – 12:00

12:00 – 14:00 - **מושב שני- מורשת קרב והתיישבות חדשה במודיעין וסביבתה**

יו"ר: פרופ' בנימין זאב קדר, האוניברסיטה העברית

מר ערן תירוש, העמותה למורשת מלחמת העולם ה- | בישראל –

מלחמת העולם הראשונה במודיעין וסביבותיה

לוחמים מחטיבת גבעתי שלחמו במודיעין וסביבתה

עדויות וזיכרונות מהלחימה בתש"ח באזור העיר מודיעין

מר יהודה זיו, לוחם בחטיבת הראל וחבר ועדת השמות הממשלתית –

המנורה שכבתה בצל האורנים

ד"ר עדנה פשר, מנכ"לית מייסדת של קבוצת פשר - יועצים לניהול בע"מ ויו"ר מייסדת של המכון הישראלי

לערים חכמות (ע"ר) –

פיתוח עיר חכמה וחדשנית

הפסקה וכיבוד קל – 14:00 – 14:30

14:30 – 17:00 - **מושב שלישי- יהודה המקבי – אישיות, מצביא, לוחם ואיש אמונה**

יו"ר: פרופ' חיים גניזי, אוניברסיטת בר-אילן

מר דביר רביב, אוניברסיטת בר-אילן –

מקום הקרב הראשון של יהודה המקבי וזיהוייה של ישנה

פרופ' בן-ציון רוזנפלד, אוניברסיטת בר-אילן –

דמותו של יהודה המקבי איש מודיעין בעיני בעל ספר מקבים השני

מר זהר ברעם, הכפר החשמונאי –

האמונה היהודית בנקודות משבר ולחימה בשנים הראשונות למרד המקבים בסלוקים

בשנים 161-167 לפנה"ס כפי שהתבטאה על ידי יהודה המקבי

17:00 – טקס הדלקת נר שישי של חנוכה

הפקה וארגון הכנס:

המרכז הרב תחומי מודיעין מכבים – רעות

רחוב עמק דותן 49, מודעין

טלפון: 08-9714229

